



ERCIYES ÜNİVERSİTESİ  
**SOSYAL BİLİMLER**  
**ENSTİTÜSÜ DERGİSİ**

SAYI : 2

YIL : 1988

## RÜ'YET-İ HİLÂLIN ŞAHİTLİK AÇISINDAN TAHLİLİ

Dr. Ali TOKSARI\*

### GİRİŞ :

Bilindiği üzere beş vakit namaz ile iftar ve imsak vakitleri güneşin doğuş ve batış zamanına göre belirlenir. Dîni gün ve bayramlar ise, kamerî ay esasına göre tesbit edilir. Bu sistemde her ayın ilk günü, hilâlin görülmesi ile başlar. Hilâl her kamerî ay başında ilk defa aynı yer ve zamanda görülmez. Çünkü ay, hem dünya ve hem de güneş etrafında dönen bir gezegen olup hareketi güneş gibi periyodik ve sabit değildir. Yeryüzü ise, küre şeklinde olduğundan onun üzerindeki yerler enlem ve boylam açısından farklı durumlar arz eder.

İslâmın beş temel esasından birisi olan ramazan orucuna bu ayın ilk gününde doğan hilâl esas alınarak başlanır. Rasulullah (S.A.V.) bu hususta şöyle buyuruyor: «Hilâli görmedikçe oruç tutmayın, onu görmedikçe bayram da yapmayın.» (1). Hadisin meâlinden anlaşılacağı üzere, bilhassa ramazan orucunu başlangıcı ile bayram gününün tesbitinde hilâlin görülmesi kendiliğinden önem arz etmektedir. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi, mezkur sebeplerle hilâlin her ay başında ilk defa aynı yer ve zamanda görülemediğinden bunun tesbit işi bütün müslümanlar üzerine bir vazife olmaktadır. Aksi takdirde bazı müslümanlar ibadetlerini zamanında ifâ edemezler. İşte anılan sebeplerle rü'yet konusu tarih boyunca İslâm âlemini daima meşgul etmiş ve sürekli ihtilâfa konu olmuştur. Aynı husus çağımızda da İslâm ülkeleri arasında çözülmesi gereken önemli ihtilaflardan birisini teşkil etmektedir.

(\*) Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

1. Buhârî, Sahih, II/229; Müslim, Sahih, II/759; Tirmizî, Sünen, III/68-69, 72; Nesâî, Sünen, IV/133, 134, 135-136; İbn Mâce, Sünen, I/529-530; Dârimi, Sünen, II/2-3; İbn Hanbel, Müsned, IV/23, 231, VI42.

Meâlcsef hemen hemen her yıl müslümanlar, üzerlerine farz olan ramazan orucuna aynı günde başlayamadıkları gibi, tuttıkları orucun bayramını da aynı günde yaparak ortak sevinçlerini paylaşmamaktadırlar. Meselâ, 1978 yılında oruca başlama ve ramazan bayramını yapma hususunda İslâm ülkeleri arasında şu tablo ortaya çıkmıştır: Libya, Kuveyt ve Irak dört ağustosta, Cezâyir, Suudî Arabistan, Mısır, Ürdün, Endonezya, Lübnan, Suriye, Tunus beş ağustosta, Türkiye, Malezya, Nijerya Fas, İran, Afganistan altı ağustosta, Pakistan ise, yedi ağustosta ramazana girmişlerdir. Aynı yılın ramazan bayramı da, İslâm ülkelerinde farklı günlerde kutlanmıştır. Suudî Arabistan, Mısır, Irak, Ürdün, Kuveyt, Libya, Lübnan ve Suriye üç Eylülde bayram yaparlarken, Türkiye, Malezya, Tunus, Nijerya, Fas, Endonezya, Afganistan, Cezayir, İran dört Eylülde yapmışlar, Pakistan ise, beş Eylülde bayramı kutlamıştır. Verilen rakamlara dikkat edilecek olursa aynı yıl içerisinde İslâm ülkeleri ramazan orucuna dört ayrı günde başlamışlar, bayramlarını ise üç ayrı günde kutlamışlardır. Bu durumu İslâm hukukunun kaynakları ile bağdaştırmak mümkün olmadığı gibi, Astronomi bilimi çerçevesinde hesaplarla izah etmek de mümkün değildir. Çünkü yapılan ilmî incelemelere göre İslâm ülkelerinin yeryüzündeki konumları itibari ile ihtilâf-ı metâlî' (ufukların farklılığı) ancak bir gün olabilmektedir. Daha açık bir ifade ile, mezkur ülkelerde hilâl ancak bir gün farkla görülebilir. Buna göre en batıdaki ülke olan Fas ile en doğudaki ülkenin oruca başlama tarihleri ancak bir gün fark edebilir. Ancak doğu ülkelerinden bazıları, yukarıda belirttiğimiz gibi 1978 yılında iki gün önce başlamışlardır.

İslâm ülkelerinin hilâlin tesbiti hususunda fikir birliği içinde olmayışlarının sebebi ise, bir takım siyâsî âmiller yanında farklı metodlar takip etmeleridir. İslâm ülkelerinin bir kısmı hilâlin tesbitinde insan unsurunu (çıplak gözle hilâli görerek haber verme) ön plâna alırken, Türkiye gibi bazı ülkeler, çağın modern araç ve gereçlerinden istifade ederek astronomik hesaplarla hilâlin tesbitinin daha isabetli olacağı inancındadırlar. Biz, burada hilâli gözetlemede bu iki metodun mahiyeti ve dolayısı ile hangisinin gerçekleri daha iyi yansıttığını izah edecek değiliz. Bunun ayrı bir çalışma konusu olduğu gayet açıktır. Biz aşağıda sadece insan unsurundan istifade ederek hilâli tesbit etmenin şahitlik ile alakasının olup olmadığını göstermeye çalışacağız. Yapacağımız izahın aynı zamanda astronomik hesaplar ile hilâlin tesbitinin caiz olup olmayacağına da yardımcı olacağı inancındayız.



## 1. Şehâdetin Lügat ve İstılâhî Anlamı :

Arap dilinde şehâdet kökünden türeyen bazı kelimeler vardır. Bunların en önemlileri şâhit, şehîd, teşehhüd, müşâhede ve meşhud lâfızlarıdır. Şehâdet kelimesi, sözlüte, bir şeyi kesin olarak haber vermek (ihbar) (2), bilmek ve bildirmek (ilim, i'lâm) (3), hazır olmak (4) ve yemin etmek (5) manalarına gelmektedir. Bunlardan haber vermek, bilmek, bildirmek anlamları şehâdetin ıstılahtaki yerini tesbit etmeye yardımcı olmaktadır. Şehâdetin ıstılâhî anlamı : Bir kimsenin, bir şahısta olan hakkını isbat için şehâdet lafzıyla hâkimin huzurunda ve taraflar karşısında (muvacehesinde) vâki olan doğru ihbarıdır. Bâki Kuru da şâhitliği şöyle tarif etmiştir: «Üçüncü kişilerin, (davaya taraf olmayanların) dava konusu ile alakalı bir olay hakkında dava dışında bizzat görerek bilgi sahibi oldukları şeyleri mahkeme de hâkim huzurunda haber vermeleridir.» (6) Her iki tarife göre de şâhitlikten bahsedilebilmesi için, şâhidin tanıklığa konu olacak şeyi bizzat görmesi, görme neticesinde bilgi sahibi olması ve bu bilgiyi mahkemede hâkimin huzurunda haber vermesi gerekmektedir. Bir kişinin iyice görmediği, mahiyetini anlamadığı ve konu hakkında esaslı bilgi-

2. Kelime-i şehâdette geçen «eşhedü» lafzı haber veririm manasına gelmektedir. Bkz., İbn Manzur, Lisânü'l-arab, III/239.
3. Yüce Allah: «Allah şu hakikatı: Kendinden başka hiç bir tanrı olmadığını, adâleti ayakta tutarak bildirdi...» (Âl-i İmrân, 18.) buyurmuştur. Bu âyette zikredilen «şehide» kelimesi, bildirmek ve beyan etmek manalarında kullanılmıştır. İbn Manzur, III/239.
4. Kur'ân-ı Kerim'de : «Güneşin batıya yönelmesinden gecenin kararmasına kadar namaz kıl; sabah vakti de namaz kıl, zira sabah namazına melekler şâhit olur.» (İsrâ, 78.) buyrulmuştur. Bu âyette zikredilen «sabah namazına melekler şâhit olur» dan maksat, bu namazda gece ve gündüz melekleri hazır bulunur demektir. Yüce Allah, bir başka âyette: «doğrusu bunda, kalbi olana veya hazır bulunup kulak verene ders vardır.» (Kâf, 37.) buyurmuştur. Bu âyette geçen «şehîd» lafzı hazır olan anlamında kullanılmıştır. Bkz., İbn Manzur, III/240.
5. Meselâ «eşhedü billâhi» derken buradaki «eşhedü» lafzı, yemin ederim anlamına gelmektedir. Yine K. Kerim'de : «Ey Muhammed! Münûfıklar sana gelince: Senin şüphesiz Allah'ın peygamberi olduğuna şehâdet ederiz, derlei. Allah, senin kendisinin peygamberi olduğunu bilir. Bunun yanında Allah, münâfıkların yalancı olduğunu bilir. Onlar, yeminlerini kalkan edinerek Allah'ın yolundan alıkoşurlar. İşledikleri işler gerçekten ne kötüdür.» buyrumuştur. (Münâfıkûn, 1-2.) Bu iki âyet müşterek değerlendirildiğinde burada geçen «neşhedü» lafzının yemin ederiz, anlamına geldiği görülür. İbn Manzur, III/240; Ayrıca Bkz., Zuhaylî, Vesâilü'l-İsbât, 101.
6. Kuru, Baki, Hukuk Muhakemeleri Usûlü, 439.

ye sahip olmadığı hususlarda şahitlik yapması câiz değildir. Hukuk usûlü Muhâkemeleri Kanununda şahitliğin tarifi yapılmamıştır. Mucelle'nin 1683. maddesinde ise şahitlik : «Bir kimsenin âhar (başka) kimsede olan hakkını isbat için huzur-u hâkimde ve hasmeynın ( tarafların) muvâcehesinde (huzurunda) şehâdet lazıy-la yâni şehâdet ederim diye haber vermesidir.» şeklinde tarif edilmiştir.

2. Ramazan Hilâlini Haber verme ile Şâhitlik Arasında İlişkisi :

Az önce işaret ettiğimiz gibi, şahitlikte bir şeyi görerek kesin bilgi sahibi olan şahit, bildiğini mahkemede hâkimin ve tarafların huzurunda haber vermektedir. Hilâli gören kişi de bunu, başta yetkililer olmak üzere diğer bütün müslümanlara haber vererek hem kendisi, hem de başkalarının ramazan orucuna başlamalarına vesile olmaktadır. Durum böyle olunca şahit ve hilâli gören kişinin, görerek bilgi sahibi oldukları bir olayı başkalarına haber vermekle yaptıkları görevde bu noktada müştereklik var demektir. Ancak bazı İslâm âlimlerinin de kabul ettikleri gibi, şahitlik ile rü'yet arasında müşterek hususlar varsa da, bu bu iki mesele her yönü ile birbirinin aynı değildir. Hilâli görme olayı hukukî manada şahitlik değil, bir emr-i dinîyi haber vermektedir (7). Ramazan hilâli için kullanılan şahitlik lafzı, hakikî değil, mecâzî manadadır (8). Bu anlayışa göre bir şeyin, temiz veya pis olduğunu, ezanın okunup okunmadığını, iftar vaktini belirtmek için güneşin batıp batmadığını haber vermekle ramazan hilâlinin tesbiti arasında hiç bir fark yoktur. Diğer bir ifade ile nasıl bir şeyin temiz olup olmadığı, ezanın okunup okunmadığı, iftar vaktinin girip girmediği hususunda bir kişinin getirdiği haberle iktifa ediyorsak, aynı şekilde ramazan hilâlini gören âdil bir kişiye de itimat ederek oruca başlayabiliriz. (9). Çünkü şahitlikle ramazan hilâlini görmek arasında tam bir benzerlik yoktur.

Ramazan hilâlini görmenin şahitlikten ziyade bir haberin rivâyeti gibi değerlendirilmesini lüzumlu kılan başlıca sebepler şunlardır :

a. Şahitlikte sayı şartı arandığı halde, rivâyette bu şartın aranmaması (10).

7. Kâsânî, Bedâi', II/81.

8. Zuhaylî, 154.

9. Kâsânî, II/80; İbn Kayyim, et-Turuku'l-hukmiyye, 75, 85; Zuhayli, 154.  
10. Suyûti, Tedribü'r-râvî, I/332.



İslâm Hukukuna göre kural olarak şahitlikte birden çok kişinin herhangi bir olayda şehâdeti şarttır. Alım-satım, icâre ve rehin gibi mâlî akitler, hibe ve vasiyet gibi ferdi tasarruflar ile nikah, talâk, nesebin tesbiti ve miras gibi hukukî meselelerde iki şahitin şahitliği şarttır (11). Arz edilen hususlarda iki erkek şahidin şehâdetinin şart olduğunu mucip âyetlerin meâlleri şöyledir:

«Kadınların ıddet süreleri biteceğinde onları ya uygun şekilde alkoyun ya da uygun bir şekilde onlardan ayrılın; içinizden de iki âdil şahit getirin; şahitliği Allah için yapın; İşte bu Allah'a ve âhiret gününe inanan kimesye verilen öğüttür. Allah kendisine karşı gelmekten sakınan kimseye kurtuluş yolu sağlar.» (12).

«Ey inananlar! Ölüm birinize geldiği zaman vasiyyet ederken içinizden iki âdil kimseyi; şâyet yolculukta olup başınıza bir ölüm musibeti gelmişse namazdan sonra alkoyacağınız, şüpheleniyorsanız akraba bile olsa yeminle hiç bir değeri değiştirmeyeceğiz. Allah'ın şahitliğini gizlemeyeceğiz, yoksa günahkarlardan oluruz diye yemin eden sizden olmayan iki şahit tutun (13).

«... Erkeklerden iki şahit tutunuz; eğer iki erkek bulunmazsa şahitlerden razı olacağınız bir erkek, biri unuttuğunda diğeri ona hatırlatacak iki kadın olabilir...» (14).

Hukuk davalarında iki erkek şahidin gerekli olduğuna işaret eden sünnetten delil de şöyledir: « ...Eş'as b. Kays anlatıyor: Benimle bir kişi arasında bir kuyu hususunda anlaşmazlık vardı. Bu anlaşmazlığımızı Rasulullah (S.A.V.)'a götürdük. Hz. Peygamber, ya senin iki şahidin veya onun yemini, buyurdular...» (15).

Rasulullah (S.A.V.), bir kişinin dilenebilmesi için en az üç kişinin onun ihtiyaç sahibi olduğuna şahitlik etmesi gerektiğini ifade buyurmuşlardır (16).

Zina fiilinin isbatında ise, iki ve üç kişinin şahitliği yeterli görülmeyle en az dört şahit getirilmesi istenilmiştir. Bu hususta Yüce Allah'ın âyetleri şöyledir :

11. Serahsî, Mebsut, XVI/115.

12. Talak, 2.

13. Mâide, 106.

14. Bakara, 282.

15. Buhârî, III/116.

16. Hadis için Bkz., Ebû Dâvûd, Sünen, II/290-291; Dârimî, I/396; İbn Hanbel, III/477, V/60.



«Kadınlarınızdan zina edenlere, bunu isbat edecek aranızdan dört şahit getirin. Şehâdet ederlerse ölünceye veya Allah onlara bir yol açana kadar evlerde tutun.» (17).

«İffetli kadınlara zina isnad edip de dört şahit getiremeyenlere sekzen değnek vurun; ebediyen onların şahitliğini kabul etmeyin. İşte onlar yoldan çıkmışlardır.» (18).

«Dört şahit getirmeleri gerekmezmiydi? İşte bunlar, şahit getirmedikçe Allah katında yalancı olanlardır.» (19).

Meâlleri verilen âyetlerden ve hadislerden de anlaşılacağı üzere şahitlikte kural olarak sayı şartı arandığı halde, ramazan hilâlini görme hususunda da rivayette olduğu gibi bu şart aranmamıştır. Diğer bir ifade ile ramazan orucuna başlanabilmesi için âdil olan bir müslümanın hilâli gördüğünü haber vermesi yeterlidir. Rasulullah'ın meallerini vereceğimiz aşağıdaki hadisleri de ramazan hilâlinde tek bir kişinin haber vermesinin muteber olacağını göstermektedir.

Abdullah b. Abbas (68/687) anlatıyor: «Bir a'râbî Rasulullah (S.A.V.)'a geleerek ben hilâli gördüm dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber: Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın Rasûlü olduğuna şehâdet ediyormusun buyurdu. A'râbî evet dedi. Hz. Peygamber Yâ Bilâl! Yarın oruç tutulmasını müslümanlara ilan et dedi.» (20).

Abdullah b. Ömer anlatıyor: «İnsanlar hilâli gözetliyorlardı. Ben Rasulullah'a onu gördüğümü haber verdim. Bunun üzerine Hz. Peygamber oruç tuttu ve insanların da oruç tutmalarını emretti.» (21).

Hanefiler ramazan hilâlinin görülmesini şehâdet kavramı içinde değil, herhangi bir haberin nakli çerçevesinde ele almışlardır. Onlara göre şahitlik kul haklarına tealluk eden bir mesele olmasına rağmen oruç iâbdeti hakkullah (Allah'ın hakkı) ile ilgilidir. Kul haklarının isbatında diğer deliller yanında şahitlik esas

17. Nisâ, 15.

18. Nûr, 4.

19. Nûr, 13.

20. Tirmizî, III/74; Ebû Dâvûd, II/754-755; Nesâî, IV/131-132; İbn Mâce, I/529; İbn Huzeyme, Sahih, III/208.

21. Ebû Dâvûd, II/756-757.

olmasına karşılık, ibâdetlerle ilgili konularda rivâyet kriteri esastır. Bir müezzin nasıl yalnız başına ezan okumak suretiyle namaz vaktinin geldiğini haber veriyorsa ramazan hilâlini gören kişi de ramazan ayının girdiğini haber vermektedir. Bu iki şeyin arasında hiç bir fark yoktur. Suyun temiz veya necis olduğu hususundaki haber de aynı mahiyettedir. Bu tür haberlerin hiç birisinin şâhitlikle alakası yoktur. (22).

Hattâbî (388/898) ve San'ânî (1182/1768) de İbn Abbas'ın rivâyet ettiği hadisin ramazan hilâli hususunda ihbar kurallarının muteber olup, şehâdet ahkâmının tatbik edilemeyeceğine delil teşkil ettiğini söylemişlerdir (23). Hanefîlerin hilâli görme işlemini bir haberin nakli şeklinde değerlendirdiklerine diğer bir örnekte Ebû Hanife (150/767)'nin hava bulutlu iken âkil, bâliğ ve âdil bir müslümanın hilâli gördüğünü haber vermesini yeterli görmesidir (24). Ebû Hanife, şâyet bunu bir şâhitlik olarak değerlendirseydi, hava bulutlu olsa bile sayı şartını yani birden fazla kişinin şâhitliğini arardı. Abdullah b. Mübarek (181/797) Ahmed b. Hanbel (241/855) ramazan hilâlini görmede bir kişinin şehâdetini yeterli görmüşlerdir (25). İmam Mâlik (179/795) hilâlin tesbitini şâhitlik olarak değerlendirerek iki âdil erkek şâhidin tanıklığını şart koşturmuş (26). İmam Şâfi'i'den ise, bu hususta iki ayrı rivâyet vardır. Bu rivâyetlerden birisine göre ramazan hilâlini tesbitte bir âdil şâhidin şehâdeti yeterlidir. Diğerine göre ise, en az iki âdil şâhit gereklidir (27).

b. Şâhitlikte hürriyet şartı arandığı halde, rivâyette bu şart aranmaz (28). Ramazan hilâlini tesbitte de insan unsurundan faydalanılırken rivâyette olduğu gibi hürriyet şartı aranmaz. Köleler, hilâli gördükleri takdirde kendileri de ramazan orucunu tutmakla mükellef oldukları için, başta yetkililer olmak üzere diğer müslümanlara bunu haber verebilirler. Müslümanlar da onların bu haberlerine istinaden ramazan orucuna başlayabilirler (29).

22. Kâsânî, II/80-81; Hattaâbî, Me'âlimü's-sünen, II/756.

23. Hattâbî, II/756; San'ânî, Sübü'lü's-selâm, II/153; Mübârekfûri, Tuhfetü'l-ahvezî, III/372; 'Azîmâbâdî, 'Avnü'l-ma'bûd, VI/467.

24. Kâsânî, II/80.

25. Tirmizî, III/75; Hattâbî, II/756; İbn Rüşt, Bidâyetü'l-müctehid, I/197-198; Zuhaylî, 154.

26. Hattâbî, II/756; İbn Rüşt, I/197-198; Zuhaylî, 155.

27. Hattâbî, II/756; İbn Rüşt, I/197-198; Kâsânî, II/80.

28. Suyûtî, 1/332.

29. Hattâbî, II/756; Kâsânî, II/81.



c. İslâm hukuku açısından bazı durumlarda erkeklik şartı şâhitlikte arandığı halde (30), rivâyette böyle bir şart söz konusu olmamıştır (31). Ramazan hilâlini tesbit durumu da rivâyet türünden bir haber verme olayı kabul edildiği için kadınların da bu hususta verdikleri haber, muteber kabul edilmiştir (32).

d. Şâhitliğin, ıstılâhî tarifinden de anlaşılacağı gibi, gerçek manada şehâdetten bahsedilebilmesi için, mahkeme, hâkim, taraflar (davalı ve davacı) olması gerekir. Ayrıca yapılan şâhitliğin sonuç doğurabilmesi de hâkimin vereceği kararlar mümkün olmaktadır. Ramazan hilâlini görmede ise, böyle bir şey söz konusu değildir. Hilâli gören kişi, bunu sadece diğer müslümanlara duyurur. Ancak onlar bu kişinin, haber vermesi üzerine oruca başlayıp başlamamakta serbesttirler. Hilâli gören kişi ise oruca başlamak zorundadır.

e. Hilâli insan unsuru ile tesbit olayı, meydana getirdiği netice açısından da şâhitlikten farklıdır. Bilindiği gibi, şâhitlikte üçüncü kişi durumunda olan şâhit, daha önce görerek bilgi sahibi olduğu gibi bir şeyi mahkemede hâkimin huzurunda haber vermektedir. Diğer bir ifade ile şâhit davaya taraf olmadığı için, yapacağı şâhitlikte kendisine menfaat sağlayan veya ilzâm eden herhangi bir şey söz konusu değildir. Eğer yapacağı şâhitlikte kendisini taraf durumuna sokacak bir şey varsa o kişinin tanıklığı geçerli değildir. Ramazan orucu ise, başkaları yanında hilâli bizzat gördükten sonra haber veren kişiyi de ilzâm eder. Tabiri caizse burada hilâli gören kişi, üçüncü şahıs durumunda değil, bilâkis davanın bizzat tarafıdır. Bir kişinin hem davada taraf olması hem de şâhitlik yapması ise muhâkeme tekniğine uygun bir husus değildir (33).

f. Şâhitlikte şâhit için hakikî adâlet vasfı arandığı halde, rivâyette bu şart aranmaz. Hilâli gören kişinin, iç dünyası araştırılmaksızın zâhiri yönü yani dışa yansıyan davranışları ile adâleti tesbit edilebilir (34). Nitekim Rasulullah (S.A.V.) daha önce meâlini verdiğimiz hadislerinde ramazan hilâlini gördüm diyen bir a'râbinin hakikî adâlet vasfını (bir şâhitte aranan bütün şartları) taşıyıp taşımadığını araştırmaksızın, sadece kelime-i şehâdet getirmesini yeterli görerek onun ramazan hilâli konusundaki ha-

30. Kadınların ceza davalarında şâhit olarak dinlenemeyeceklerine dair Bkz., Serahsî, XVI/113-114.

31. Suyûtî, I/332.

32. Hattâbî, II/756; Kâsânî, II/81.

33. Kâsânî, II/81.

34. 'Azimâbâdî, VI/467; Kâsânî, II/81.

berini kabul etmiş ve ashabına ertesi günü oruca başlamalarını Bilal vastası ile duyurmuştur.

### SONUÇ :

Mahkemede hâkim huzurunda yapılan şâhitlikle herhangi bir olayı haber verme veya belirli bir sözü nakletme arasında her ne kadar zâhiren bir benzerlik varsa da bunların doğurdıkları neticeler tamamen farklıdır. Bunlardan şâhitlik, hukuk Usûlünün konuları içinde olup, isbat vasıtalarından birisidir. Dinî veya deney ve tecrübeye dayanan herhangi bir konuda fikir beyan etme ile dava konusu olmayan bir şeyi nakletme ise, hadis rivâyetine benzerlik arz eden hususlardır. İslâm hukuku, şâhitliğe isbat vâsıtaları içinde çok büyük önem verdiği için, şâhitler hakkında cinsiyetleri, sayıları, adâletleri, tezkiyeleri, hür olup olmadıkları v.s. noktalarından çok ağır şartlar koymuştur. Böyle bir anlayış, bir yerde İslâm hukukunun insan unsuruna verdiği önemi göstermektedir.

Ramazan hilâlini çıplak gözle tesbit meselesini incelediğimizde, bunun şâhitlikle uzaktan yakından bir alakasının olmadığını görüyoruz. Çünkü ramazan hilâlini görme olayı, mâhiyeti itibariyle şâhitlikle bir benzerliği yoktur. Her şeyden önce şâhit, mahkemede yaptığı şâhitlikle taraf olmayıp, üçüncü kişi durumundadır. Şâhidin dava konusu olan husus ile bir ilişkisi tesbit edilirse, onun şâhitliğinin geçersiz olacağı gayet tabiidir. Ramazan hilâlini görme meselesi ise, göreni de dâhil herkesi ilzâm eder. Ramazan hilâlini görme olayını şâhitlik olarak değerlendirenlerin dayandıkları delil, rü'yetle alakalı mezkur hadisler olmuştur. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, şehâdet terimi sözlükte bir şeyi kesin olarak haber vermek, bilmek ve bildirmek, hazır olmak ve yemin etmek anlamlarına gelmektedir. Bu bakımdan anılan hadislerde geçen şehâdet kavramına, ramazan hilâlini haber vermek ve bildirmek manalarını vermenin daha uygun olacağı inancındayız. Hz. Muhammed (S.A.V.)'in arz edilen uygulamaları da hilâli görme meselesinin, hukukî anlamda şâhitlik değil, bir şeyi haber vermek olduğunu göstermektedir. O, olaya şâhitlik gözüyle bakmadığı için olacak ki, ramazan hilâlini gören A'râbî ve Abdullah b. Ömer'den hilâli gördüklerine dair kendilerinden ikinci bir şâhit istememiştir. Hz. Peygamber, sadece zâhirî adâletini tesbit için, A'râbî'den kelime-i şehâdet getirmesini yeterli görmüş İbn Ömer'in ise, adâleti maruf olduğundan buna dahi ihtiyaç duymamıştır. Şâhitlikte



aranan, hürriyet, sayı, hakiki adâlet gibi bazı önemli şartların, rü'yette aranmamış olması da ramazan hilâlini görme meselesinin şahitlikden ziyade bir olayı haber vermek olduğuna işâret etmektedir.

## B İ B L İ Y O Ğ R A F Y A

1. el-'Azimâbâdi, Ebû't-Tayyib Muhammed Şems el-Hakk, 'Avnü'l-ma'bûd şerhu süneni Ebî Dâvûd (I-XIV), Tahkik: Abdurrahman Muhammed b. Osman, Medine, 1388/1968.
2. el-Buhâri, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil (256/869), -Sahihu'l-Buhâri (I-VIII), İstanbul (ofset), 1399/1979.
3. ed-Dârimî, Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdirrahman (255/868), -Sünen (I-II), Beyrut, ts.
4. Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî (275/888), -Sünen (I-V), Hıms, 1388/1968.
5. el-Hattâbi, Hamd (Ahmed) b. Muhammed b. İbrâhim el-Hattâbi el-Büstî (388/998), - Me'âlimü's-sünen (I-V), 1388/1969, (Ebû Dâvûd'un sünen'inin zeylinde basılmıştır.)
6. İbn Hanbel, Ahmed (241/855), -el-Müsned (I-VI), Beyrut, 1389/1969.
7. İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. İshâk (311/923), -Sahih, Tahkik: M. Mustafa el-A'zamî, Mekke, ts.
8. İbn Kayyim, Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb (751/1350), - et-Turuku'l-hukmiyye fi's-siyâseti's-şer'iyye, Mısır, 1378.
9. İbn Manzur, Ebû'l-fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Celâleddîn (771/1311), -Lisânü'l-arab (I-XV), Beyrut, 1388/1968.
10. el-Kâsânî, Ebû Bekr b. Mes'ûd (587/1191), -Bedâi'u's-sanâi' (I-VI), Beyrut, 1402/1982.
11. Kuru, Baki, -Hukuk Muhakemeleri Usûlü, Ankara, 1968.
12. el-Mübârekfûri, Muhammed Abdurrahman b. Abdirrahîm (1353/1935), Tuhfetü-ahvezî bi şerhu câmi'i't-tirmizî (IX), Medine, 1384/1964.
13. Müslim, Ebû'l-Hüseyn, Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî (261/874), -Sahihu Müslim (I-V), Nâşir: Fuad Abdü'l-bâkî, Mısır, 1374-1375/1955-1956).
14. en-Nesâi, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şu'ayb b. Ali (305/915), -Sünen (I-VIII), Mısır, 1383/1964.
15. es-San'ânî, Muhammed b. İsmâil (1182/1768), -Subülü's-selâm şerhu bü-lûğ'i'l-merâm min edilleti'l-ahkâm, Beyrut, 1379/1960).
16. es-Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl (490/1096), -el-Mebsût (I-XXX), Mısır, 1374.
17. es-Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr (911/1505), -Tedrîbü'r-râvî fi şerhu takrîbi'n-nevevî (I-II), Tahkik: Abdulvahhâb Abdullatîf, Medine, 1392/1972.
18. et-Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ (279/892), -Sünen (I-V), Kâhire, 1385/1965.
19. ez-Zuhaylî, Dr. Muhammed Mustafa, - Vesâilü'l-ısbât fi's-şer'i'ati'l-islâmiyye fi'l-mu'âmelâti'l-medeniyyeti ve'lahvâli's-şahsiyye, Beyrut, 1402/1982.